

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

**МУДРОЛЮБОВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**



УДК 341.231(485)(043.3)

**СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ  
РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;  
історія політичних і правових учень

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

**Харків – 2019**

*Дисертацією є рукопис.*

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти України.

**Науковий керівник:** доктор юридичних наук, професор,  
Лауреат Державної премії України в галузі  
науки і техніки  
**Марущак Анатолій Іванович,**  
Національна академія Служби безпеки  
України, директор Навчально-наукового  
інституту перепідготовки та підвищення  
кваліфікації кадрів СБ України

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор,  
академік Національної академії правових  
наук України,  
почесний академік Національної академії  
педагогічних наук України,  
Заслужений юрист України  
**Скрипнюк Олександр Васильович,**  
Інститут держави і права  
ім. В. М. Корецького Національної академії  
наук України,  
заступник директора з наукової роботи.

кандидат юридичних наук, доцент  
**Корнієнко Петро Сергійович,**  
Національна академія статистики, обліку та  
аудиту, заступник першого проректора по  
роботі з коледжами.

Захист відбудеться «19» грудня 2019 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.31 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, аудиторія 431

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «19» листопада 2019 р.

**Учений секретар  
Спеціалізованої вченої ради**



**О. С. Передерій**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** ХХІ сторіччя ознаменувалося високими темпами розвитку суспільства, що призвело до необхідності відповідних змін основної форми його організації – держави. Питання створення належної законодавчої бази, яка б регулювала усі сфери державного управління та одночасно відстоювала права людини, виступає як одне з найактуальніших завдань сучасної правової науки. Останні десятиріччя для України стали переломними і увінчалися вагомими зрушеннями суспільної думки. Революція гідності показала необхідність прогресивних змін та удосконалення законодавства на шляху розбудови України як розвинутої європейської соціальної держави відповідно до сучасних вимог суспільства та темпів розвитку науки.

Актуальність цього питання підтверджується директивними документами: Конституцією України, Загальною декларацією прав людини, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та ін. Згідно з обраним курсом відбувається реформування законодавства України у багатьох сферах суспільного життя, зокрема соціальній, задля покращення функціонування та механізмів реалізації прав, закріплених у Конституції України. У рамках стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» передбачено введення ряду реформ та програм розвитку держави з декларуванням у нормах законодавства: широкі зміни Конституції, системи соціального захисту, сфери трудових відносин, системи охорони здоров'я, освіти, розвитку для дітей та юнацтва, пенсійна реформа тощо. Такі зміни мають вагомо вплинути на рівень життя людини, закріпивши за нею право на гідне людське існування замість задекларованого у ст. 48 Конституції України права на достатній життєвий рівень.

Зміна суспільної свідомості в Україні та вибір євроінтеграційного вектору і відповідно до нього цілей, поставило питання вибору стратегії подальшого соціального розвитку, заснованого на збереженні національних традицій та поєднанні їх з найкращим світовим досвідом. Першою статтею Конституції України нашу країну визначено як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу.

У сучасних умовах кризових явищ і соціальних потрясінь застаріле соціальне законодавство України гальмує об'єктивні процеси розбудови України як соціальної держави. Тому наразі актуальним постає питання дослідження юридичного аспекту еволюції соціальної думки, дослідження законотворчої діяльності та законодавчої бази соціальної спрямованості держави, які забезпечують повноцінне функціонування соціально успішних країн, вивчення досвіду вирішення на законодавчому рівні соціальних проблем.

Упродовж тривалого часу Королівство Швеція знаходиться серед світових лідерів щодо соціального захисту і на практиці підтвердило свою спроможність функціонувати у рамках кризи з найменшим наступом на соціальні блага, вирішувати проблеми еміграції і при цьому успішно розбудовувати соціальну сферу та залишатися однією із самих стабільних країн світу.

Україну та Королівство Швеція зближує схожість менталітету та врахування національних традицій. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю як Конституцією України так і Конституцією Швеції. Головним обов'язком держави визнається забезпечення прав і свобод людини, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на законодавчих документах, першоджерелах та основоположних працях видатних мислителів, філософів та науковців від античності та стародавніх часів до сучасності: В. Андрушенка, Аристотеля, Г. Віленського, Г. Еспінг-Андерсена, Б. Кістяківського, В. Копейчикова, В. Коструби, Ч. Лебо, А. Мальмстрьома, М. Могунової, Г. Мюрдаль, П. Новгородцева, О. Панькевича, Платона, П. Рабіновича, О. Скакуна, О. Скрипнюка, В. Соловйова, П. Спікера, С. Стрьомхольма, Г. Хеллера, М. Чайлда, Л. Четверікової, Л. фон Штейна І. Яковюка та ін. У дисертаційному дослідженні також були використані інші праці зарубіжних та вітчизняних науковців, у яких висвітлено окремі аспекти теми нашого дослідження.

Недостатнє висвітлення у вітчизняній та зарубіжній літературі з теорії та історії держави і права, історії політичних та правових учень теоретико-правового аспекту теми соціальної держави, зокрема соціальної держави Королівства Швеції, недостатній розгляд і неповний аналіз шляхів її формування та механізмів реалізації, відсутність всебічної систематизації моделей соціальної держави та розрізнений аналіз її складових, відсутність класифікації моделей соціальної держави з позиції права, а також нагальність розв'язання поставлених перед нашою державою цілей соціального розвитку визначило вибір теми дисертаційного дослідження «Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Обраний напрям наукового дослідження належить до числа пріоритетних у сфері загальної теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)», затвердженого Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 року). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 9 від 26 травня 2005 року); уточнено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 28 лютого 2011 року).

**Мета і завдання дослідження.** Мета дисертації полягає у здійсненні комплексного та всебічного дослідження соціальної держави у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспектах на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та інших нормативно-правових актів в оригіналі, особливостей шведської моделі соціальної держави, сучасного стану і основних тенденцій її розвитку, шляхів її формування та механізмів реалізації, поглибленні загальнотеоретичних уявлень стосовно класифікацій моделей соціальної держави та створенні окремої правової класифікації моделей соціальної держави.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначені наступні *завдання*:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у наукових джерелах в теоретико-правовому, науково-історичному аспектах. Проаналізувати автентичні шведські зразки законодавчих нормативно-правових актів та наукових джерел у оригіналі, які не розглядалися на теренах вітчизняної науки;

2. Дослідити онтологію соціальної думки від античності та стародавніх часів до сучасності та її практичні прояви на різних етапах еволюції суспільства і визначити історичні передумови виникнення та розвитку концепції соціальної держави;

3. Узагальнити понятійно-категоріальний апарат поняття соціальна держава та визначити місце поняття права на гідне людське існування як основної ознаки соціальної держави;

4. Систематизувати існуючі класифікації моделей соціальної держави та розробити авторську класифікацію моделей соціальної держави з позиції правової науки;

5. Дослідити особливості становлення законодавства Королівства Швеції на шляху формування її як соціальної держави;

6. Дослідити у історичній динаміці соціальне законодавство та механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях;

7. Проаналізувати переваги та недоліки функціонування соціальної держави Королівства Швеції у сучасних умовах;

8. Проаналізувати варіанти виходу із кризи та збереження стабільності соціальної держави в умовах сучасної кризи;

9. Розробити пропозиції та рекомендації рецепції окремих норм соціального законодавства Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України.

*Об'єкт* – соціальна держава у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспекті.

*Предмет* – шляхи формування та механізми реалізації соціальної держави на прикладі Королівства Швеції.

**Методи дослідження.** Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано системно і комплексно загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: *діалектичний та історико-правовий методи* – для визначення понятійно-категоріального апарату, дослідження еволюції соціальної держави, становлення соціальної держави Королівства Швеції, взаємозв'язку соціально-правових процесів з історичним розвитком суспільства й іншими соціальними чинниками – економікою, політикою, духовною сферою (застосовані на усіх етапах наукової роботи); *системний метод* – для визначення структурної будови та складових елементів соціальної держави, зокрема соціальної держави Королівства Швеції, механізмів її реалізації (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3, розділ 3); *історико-системний метод* – для дослідження генезису соціальної держави (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2); *історико-генетичний метод* – при вивченні еволюції соціальної держави, визначенні гідного людського існування як основної її ознаки, становлення Королівства Швеція як соціальної держави, історичної динаміки законодавства Королівства Швеція в цілому та у різних галузях соціальної сфери (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2, розділ 2); *герменевтичний метод* – для тлумачення автентичних зразків шведського законодавства в оригіналі, нормативно-правових актів, наукових праць, періодичних та публіцистичних видань та історичних джерел XII-XIX століть, науково-правових матеріалів (розділи 1, 2, 3); *метод компаративного аналізу* – для дослідження генези соціальної держави в динаміці, дослідження еволюції соціальної думки на різних етапах становлення соціальної держави, порівняння різних моделей соціальної держави та їх проявів у різних країнах, порівняння думки науковців стосовно визначення місця гідного людського існування як ознаки соціальної держави, для дослідження соціальної держави і соціального законодавства Королівства Швеції на різних її історичних етапах, зіставлення та протиставлення різних варіантів виходу з кризи соціальними державами, порівняння результатів розвитку соціальних держав та механізмів їх реалізації, порівняння соціального законодавства нашої держави та

соціальної держави Королівства Швеції (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2, розділ 3); *інституційний метод* – для дослідження функціонування різних інституцій соціальної сфери соціальної держави в цілому та Королівства Швеції (розділ 2 та розділ 3); *нормативно-порівняльний метод* – для вивчення нормативно-правових актів соціальних держав, Королівства Швеції та України (підрозділи 1.1, розділ 2, підрозділи 3.1, 3.3); *аналіз і синтез* – для дослідження основоположних засад соціальної держави, шляхів формування та механізмів її реалізації, зокрема Королівства Швеції (розділи 1, 2 та 3); *системний метод* – для узагальнення та систематизації джерельної бази дослідження і висновків; *методи узагальнення та систематизації* – для дослідження сутності соціальної держави, механізмів її реалізації у різних країнах, відомих моделей соціальної держави, існуючих класифікацій моделей соціальної держави (підрозділи 1.1, 1.3); *формально-юридичний (формально-догматичний) метод* – для дослідження, класифікації та систематизації різних моделей соціальної держави, розробки авторської класифікації соціальної держави з позиції правової науки (підрозділ 1.3); *конкретно-соціологічний метод* – для дослідження механізмів реалізації соціальної держави та встановлення ступеню ефективності функціонування окремих її галузей в Україні та Королівстві Швеції (розділ 2, розділ 3); *метод правового моделювання* – для визначення перспектив розбудови України як соціальної держави з урахуванням та використанням історичного досвіду Королівства Швеція (підрозділ 3.3, висновки); *метод діахронного порівняння* надав змогу розглянути передумови створення сучасної соціально-правової шведської моделі й надати пропозиції та рекомендації рецепції окремих норм соціального законодавства Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України (підрозділи 1.3; 2.1, розділ 3).

**Наукова новизна отриманих результатів** визначається тим, що за характером і змістом розглянутих у дисертації питань вона є одним із перших у історії та теорії держави і права комплексним теоретико-правовим дослідженням законодавства Королівства Швеції на базі історичних та нормативно-правових актів і документів в оригіналі з позиції прикладу довершеної соціальної держави, шляхів формування та механізмів її реалізації. Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

*уперше:* детально охарактеризовано онтологію соціальної думки від античності та стародавніх часів до сучасності і її практичні прояви на різних етапах еволюції суспільства; право на гідне людське існування визначено основною ознакою соціальної держави; надано визначення поняття механізми реалізації соціальної держави; дана авторська класифікація моделей соціальної держави з позиції права та з урахуванням відмінностей правових механізмів реалізації соціальної держави; представлено на основі дослідження автентичних шведських документів в оригіналі історико-правовий генезис становлення законодавства Королівства Швеції, зокрема соціального; надано авторську антологію законодавства Королівства Швеції з повним аналізом від зародження соціальної думки до сучасності, з виділенням етапів розвитку; представлено еволюцію становлення Королівства Швеції як соціальної держави добробуту в історико-правовій динаміці; охарактеризовано та обґрунтовано переваги та недоліки моделі соціальної держави Королівства Швеції на сучасному етапі розвитку; надано компаративний аналіз механізмів реалізації соціальної держави різних соціальних моделей в умовах кризових явищ; надано пропозиції рецепції норм соціального законодавства Королівства Швеції і механізмів реалізації соціальної держави для розбудови соціальної держави України;

*удосконалено:* сутність та зміст поняття «соціальна держава»; понятійно-категоріальний апарат соціальної держави; правове наповнення змісту поняття гідне людське існування; систематизацію класифікацій моделей соціальної держави; теорію та історію держави і права щодо місця скандинавського права серед правових сімей; теорію еволюційного розвитку концепції соціальної держави; теорію формування соціальної держави та шведської моделі, їх механізмів реалізації.

*подальшого розвитку набули:* теорія та історія держави і права щодо правової розбудови України як соціальної держави; історія соціально-правових відносин Королівства Швеції; адаптація та введення в обіг аналізу зарубіжних видань, які не використовувалися раніше у вітчизняній науці.

**Практичне значення отриманих результатів** роботи полягає в тому, що отримані дисертанткою результати, сформульовані в дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають практичну цінність і можуть бути використані: *у науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових розробок у теорії та історії держави і права проблеми визначення поняття соціальна держава, класифікації моделей соціальної держави, механізмів реалізації та правового регулювання суспільних відносин у соціальній сфері; *у навчальному процесі* – для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія та історія держави і права», «Теорія та історія зарубіжних країн», «Порівняльне правознавство», а також при розробленні навчально-методичного матеріалу для студентів і слухачів юридичних вузів, при підготовці підручників, навчальних посібників, наукових доповідей, написанні курсових і дипломних робіт (Акт про впровадження НПУ імені М. П. Драгоманова № 07-10/1718 від 10.10.2017 р.); (Акт впровадження Національний університет біоресурсів і природокористування України № 10 від 19.06.2017 р.); *у правотворчості* – з метою вдосконалення вітчизняного законодавства та забезпечення соціальної сфери, гармонізації вітчизняних стандартів гідного життя з європейськими стандартами в соціальній сфері тощо (Довідка про впровадження Комітету з питань бюджету ВРУ №04-33/8-1282 (232821) від 07.11.2018 р.); як теоретична основа для вдосконалення державно-правових основ та вироблення практичних рекомендацій щодо шляхів становлення демократичної соціальної держави в Україні; *у правозастосуванні* – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у соціальній сфері, його оптимізації та підвищення рівня ефективності.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення й результати дослідження доповідались і обговорювались на конференціях в Україні та зарубіжжі: на Всеукраїнській науковій конференції «Другі юридичні читання» (м. Київ, 18 травня 2005 р.); на Науково-практичній конференції «Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 11 листопада 2005 р.); на XII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 9-10 лютого 2006 р.); на I Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства до правової держави» (м. Харків, 28 квітня 2006 р.); на VI Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть» (м. Тернопіль, 16 квітня 2008 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах» (м. Харків, 19 грудня 2008 р.); на V Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадянського суспільства – до

правової держави» (м. Харків, 26-27 лютого 2010 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпропетровськ, 5-6 вересня 2014 р.); на Міжнародній науковій конференції «Одинадцяті юридичні читання. Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи» (м. Київ, 21-22 травня 2015 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями модернізації системи права України» (м. Запоріжжя, 23–24 грудня 2016 р.); на Міжнародній науковій конференції «Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: до 25-річчя факультету політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова» (м. Київ, 1-2 червня 2017 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 р.); на Міжнародній науковій конференції «Тринадцяті юридичні читання. Українська державність: кризь призму часу: до 100 річчя Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.» (м. Київ, 24-25 травня 2018 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення» (м. Київ, 16 січня 2019 р.); на Міжнародній науковій конференції «Чотирнадцяті юридичні читання. Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: до 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова та до 70-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України» (м. Київ, 17-18 квітня 2019 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України» (м. Київ, 16 травня 2019 р.).

**Публікації.** Основні положення і висновки дисертації викладено в 20 одноосібних публікаціях автора, з яких 5 (п'ять статей) надруковано в провідних фахових виданнях України з юридичних наук, 1 (одну статтю) надруковано у зарубіжному міжнародному фаховому науковому виданні.

**Структура та обсяг дисертації** обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'ять підрозділів), висновків до них, загальних висновків і списку використаних джерел (400 найменувань, з них 133 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить: 255 сторінок, з них 209 сторінок – основного тексту.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, аргументовано її актуальність та визначено сутність наукової проблеми, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, об'єкт, предмет, сформульовано завдання дослідження, перераховано використані методи дослідження, окреслено методологічну та теоретичну основу дослідження, представлено наукову новизну та практичну значущість дослідження, наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження, міститься інформація щодо публікацій, структури та обсягу дисертації.

**Перший розділ** – *«Теоретичні та історико-правові засади формування концепції соціальної держави»* – складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 – *«Шляхи формування концепції соціальної держави в історіографічному аспекті»* – розглянуто теоретичні та історичні засади вивчення соціальної держави з позиції правової науки, досліджено онтологію соціальної думки від античності до сучасності і її практичні прояви від поодиноких соціальних акцій до прийняття загальнонаціонального соціального законодавства, що склало підґрунтя



сучасної соціальної держави. Викладені основні шляхи формування соціальної держави в історичній динаміці.

У підрозділі 1.2 – *«Теоретичні засади соціальної держави. Право на гідне людське існування як основна ознака соціальної держави»* – на основі філософських праць та наукових джерел, зокрема використання відсутніх у вітчизняному науковому просторі праць зарубіжних вчених, деталізовано та розширено історіографію розвитку соціальної держави. Уточнено понятійно-категоріальний апарат явища соціальної держави, уточнено поняття соціальна держава та надано авторське її визначення й уперше надано визначення поняття механізмів реалізації соціальної держави з позиції правової науки. Серед ознак соціальної держави виокремлено право на гідне людське існування з показом еволюції ролі цієї ознаки від викристалізовування її ідейної основи до поступового утвердження її як основної ознаки.

У підрозділі 1.3 – *«Класифікація та систематизація моделей (типів) соціальної держави»* – уперше систематизовано існуючі класифікації моделей (типів) соціальної держави, проаналізовано класифікації з позиції різних наук (політології, економіки, соціології, журналістики) та виявлено відсутність такої з позиції правової науки, надано авторську класифікацію моделей соціальної держави з позиції правової науки.

**Другий розділ – «Еволюція держави добробуту Королівства Швеції»** – складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 – *«Огляд становлення законодавства Королівства Швеції»* – досліджено на автентичних шведських документах та зразках шведського права в оригіналі історико-правовий генезис становлення законодавства Королівства Швеції та надано авторську антологію законодавства Королівства Швеції з повним аналізом від зародження соціальної думки до сучасності, з виділенням етапів розвитку. Визначено більш раннє створення порівняно з іншими державами континентальної Європи уніфікованого законодавства, яке мало легіслатуру на усій території країни. Визначено місце скандинавського права серед правових сімей як самостійної системи права, яка має небагато спільних рис з іншими існуючими системами через відмежування від континентальної Європи, і приналежність права Королівства Швеції до скандинавської правової сім'ї, внаслідок чого рецепція та компіляція норм закону інших країн, зокрема римського права, у Швеції мали фрагментарний та незначний характер, і вплинули тільки на процесуальні питання та питання аргументації виправдувальних вироків.

У підрозділі 2.2 – *«Історія зародження та еволюції шведської моделі держави добробуту»* – досліджено особливості еволюції становлення соціальної держави Королівства Швеції як соціальної держави загального добробуту на шляху її формування в історико-правовій динаміці. Досліджено формування соціального законодавства, визначено взаємозв'язок соціально-правових процесів з історичним розвитком суспільства й іншими соціальними чинниками. Досліджено соціальне законодавство Королівства Швеції. Охарактеризовано шведську модель соціальної держави як унікальний, історичний, політичний та правовий феномен і визначено його самобутнім та неповторним зразком поступової еволюції з держави з широкими соціальними проявами до повноцінної лідируючої у світі соціальної держави.

У підрозділі 2.3 – *«Механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях соціальної сфери»* – розглянуто механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях соціальної сфери, визначено ґрунтовність, детальність, розгалуженість законодавства та механізмів реалізації

соціальної держави Королівства Швеції, які заклали основу багатьом нововведенням, запозиченим іншими країнами (омбудсмен, виборча система, відмова від салічної системи тощо).

**Третій розділ – «Шведська модель соціальної держави у XXI столітті»** – складається з трьох підрозділів.

**У підрозділі 3.1 – «Проблематика моделі соціальної держави Королівства Швеції»** – проаналізовано сучасний стан розвитку соціальної держави Королівства Швеції та розглянуто проблеми моделі соціальної держави і механізми їх вирішення на прикладі соціальної держави Королівства Швеції, проаналізовано досягнення і переваги Королівства Швеції на основі світових рейтингів дослідження соціального благополуччя і процвітання країн з визначенням стабільної лідерської позиції Швеції.

**У підрозділі 3.2 – «Механізми реалізації соціальної держави у кризових умовах. Шведський варіант виходу з кризи»** – проаналізовано механізми і результати різних варіантів виходу з кризи соціальними державами з визначенням переваги та пріоритету шведської моделі у збереженні і розширенні соціальної сфери. Надано результати світових рейтингів дослідження соціального благополуччя і процвітання країн з визначенням стабільної протягом останнього десятиріччя лідерської позиції Швеції.

**У підрозділі 3.3 – «Пропозиції та рекомендації розбудови України як соціальної держави на основі досвіду Королівства Швеції»** – досліджено механізми реалізації і стан розвитку окремих галузей соціальної сфери України та Швеції, зіставлені різні чинники та умови функціонування соціальної держави у цих країнах. На основі компаративного аналізу Королівства Швеції та України оцінено можливість використання досвіду шведської моделі у соціальній сфері і зроблено пропозиції рецепції законодавчих норм і механізмів реалізації соціальної держави Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України.

## **ВИСНОВКИ**

Проведене комплексне та всебічне дослідження соціальної держави на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції згідно з поставленими завданнями за допомогою обраних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та інших нормативно-правових актів в оригіналі та вітчизняних й зарубіжних джерел з теорії та історії держави і права, історії політичних та правових учень, аналізу практичного застосування соціального законодавства, дало змогу зробити висновки щодо особливостей шведської моделі соціальної держави, сучасного стану і основних тенденцій її розвитку, шляхів її формування та механізмів реалізації, загальнотеоретичних уявлень стосовно класифікацій моделей соціальної держави та правової класифікації моделей соціальної держави та надати пропозиції щодо удосконалення українського соціального законодавства, а саме:

1. У ході нашого дисертаційного дослідження стало зрозумілим, що питанням вивчення понятійно-категоріального апарату соціальної держави присвячено ряд наукових, історичних, соціологічних та правових праць з теорії та історії соціальної держави, а визначення місця поняття гідного людського існування, моделей соціальної держави та її механізмів реалізації є неповним та обмеженим, тому виникла необхідність вивчення в теоретико-правовому та науково-історичному аспектах даного питання у іншомовних наукових джерелах.

Дослідження з правової позиції Королівства Швеції, дослідження шведської моделі соціальної держави, нормативно-правових актів, законодавства

Королівства Швеції має в Україні фрагментарний характер і в більшій мірі розглядається з позиції історичної парадигми суспільних процесів, а не історії та теорії держави і права, що спонукало нас до необхідності звернення до першоджерел, а саме автентичних документів та законодавчих і нормативно-правових актів на шведській мові, наукових праць шведських правознавців, істориків, соціологів, які були опрацьовані та введені до наукового обігу.

У нашій дисертаційній роботі були опрацьовані та за допомогою обраних методів дослідження в повному обсязі досліджені Конституція Королівства Швеції, яка складається з чотирьох актів – Акту про форму правління (Regeringsformen), Акту про успадкування престолу (Successionsordningen), Акту про свободу друку (преси) (Tryckfrihetsförordning), Акту про свободу слова (Yttrandefrihetsgrundlag) у різних редакціях у історичній динаміці; Акт про Риксдаг (Riksdagsordning); зразки середньовічного права: Magnus Erikssons landslag 1430, Landskapslag och landslag, Landskapslagar, Kristoffers landslag, Sveriges rikets lag gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734, Olaus Petris Domareregler, Om domarreglerna та інші; сучасні різної направленості кодекси та підзаконні акти (Brottsbalk, Årsredovisningslag, Diskrimineringslag, Lag om sjuklön, Föräldradedighetslag, Familjerätt, Föräldrabalk та інші); нормативно-правові документи та положення шведських організацій, таких як Статистичне бюро (Statistiska centralbyrån), Парламент Швеції (Sveriges Riksdagen), Поліція (Polisen), Шведська служба зайнятості (Sveriges arbetsförmedlingen), страхові фонди (Alfakassan, Försäkringskassan), служба підтримки людей похилого віку (Äldreförsörjningsstöd), Національна рада з охорони здоров'я і соціального забезпечення (Socialstyrelsen), Центр для похилих людей (Äldrecentrum), Пенсійне агентство (Pensionsmyndigheten), громадські організації Institutet Mot Mutor, The Swedish Anti-Corruption Institute, діяльність яких активно прямо чи опосередковано впливає на соціальні процеси в країні, тощо. Документи були опрацьовані і додані в науковий обіг для подальшого науково-практичного користування.

На основі проаналізованих автентичних шведських зразків законодавчих нормативно-правових актів та наукових джерел у оригіналі у повному обсязі досліджено соціальну державу, зокрема державу добробуту Королівства Швеції, шляхи формування та механізми її реалізації.

2. На кожній стадії свого поступового історичного розвитку суспільства у тому чи іншому прояві була присутня соціально орієнтована діяльність його основного інституту – держави. Аналіз історичної ретроспективи соціальної думки і практичних кроків соціальної спрямованості різними державами у різні історичні часи дозволяє дійти висновку, що соціальні акції на державному рівні до XVIII століття були поодинокими, вирішували, як правило, тільки поодинокі соціальні питання у відповідь на протести значної частини суспільства заради збереження суспільної злагоди і виживання держави (Шумерська цивілізація, Спарта, Стародавня Греція та Рим, Київська Русь, Українська Козацька держава та ін.), вже на той час було закладено соціальні блага та поняття мінімальних соціальних потреб, відповідного рівня життя (гідних умов) навіть для неповноправних членів громади. Ідейні витoki даного феномену сягають античних часів (Платон, Аристотель, Геродот та інші). Продовжили розбудову ідей даного феномену вітчизняні та зарубіжні мислителі, філософи, науковці, державні діячі від епохи Ренесансу до наших часів. Питання започаткування теорії соціальної держави та початку його практичного втілення є досить спірним. Прийнято вважати, що вперше поняття «соціальна держава» вжив та надав обґрунтування його сутності німецький вчений Л. фон Штейн. Юридичною передумовою становлення соціальної держави є поступове декларування на

законодавчому рівні соціальних норм. Закріплення соціально спрямованих норм законодавства наприкінці XIX сторіччя урядом О. фон Бісмарка у Німеччині розпочало поступове введення заходів державного регулювання соціальних відносин на законодавчому рівні у цей період і в інших індустріальних країнах. Офіційно термін «соціальна держава» уперше було закріплено в Конституції ФРН 1949 році. Виникнення соціальних держав припадає на 60-ті роки XX сторіччя. Даний процес у пострадянських країнах та країнах соціалістичного табору відбувся, починаючи з 90-років. «Новий курс» Ф. Рузвельта поклав початок впровадження соціальних ідей на рівні держави за океаном. Принципи соціальної спрямованості у різних проявах задекларовані у конституціях багатьох, насамперед розвинутих, країн Західної Європи, і є метою країн, які розвиваються.

3. Поняття «соціальна держава» є дискусійним і має досить велику кількість різних тлумачень. Ми даємо наступне визначення поняття «соціальна держава»: соціальною є така держава, метою якої є забезпечення економічних і соціальних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих конституцією та іншими нормативно-правовими актами, та реалізація права людини на гідне людське існування через втручання держави у перерозподіл соціальних благ для підтримки незахищених верств населення. Найвищим досягненням соціальної держави є стабільність, тобто створення державно-правової, організаційно-управлінської, законодавчої інфраструктури суспільства і державних механізмів соціальної спрямованості, які б гарантували незворотний характер досягнень у соціальній сфері, не залежали від змін політичного і економічного курсу уряду і забезпечували б вплив громадянського суспільства на сам вибір цього курсу. Соціальна держава в обов'язковому порядку виникає на основі правової держави. Ми вважаємо, що правова держава і соціальна держава мають протиріччя в оцінці вищих цінностей, але не протиставлення. Соціальні гарантії є водночас гарантіями юридичними. Правова держава з одного боку обмежує соціально-економічні процеси у суспільстві, ініційовані соціальною державою і спрямовані на захист соціальних прав громадян, а з іншого, надає юридичні гарантії цим процесам, тобто, виступає базисом для соціальної держави. Функції соціальної держави змінюються разом з еволюцією суспільства і держави. Основною функцією соціальної держави є захист прав її громадян. Від моделі соціальної держави, покладеної в основу, держава може мати різні функції або різний ступінь їх прояву. До ознак соціальної держави ми відносимо людиноцентризм; соціальний вектор функціонування держави; перерозподіл соціальних благ з втручанням держави; розгалужену систему соціального забезпечення, соціального страхування та забезпечення балансу інтересів усіх прошарків населення в усіх сферах життєдіяльності; розвинене соціальне законодавство; достатній економічний рівень розвитку держави; і виділяємо як основну – гідне людське існування. Обов'язком правової соціальної держави є забезпечення кожному членові суспільства права на гідне людське існування. На відміну від людської гідності як категорії невід'ємних індивідуальних прав і свобод, які належать людині від народження, гідне людське існування є категорією соціальною, що визначає зміст правового статусу людини і громадянина. Більшість держав у своєму законодавстві не тільки визнають гідність людини в якості найвищої соціальної цінності, але й передбачають різноманітні форми її захисту. У Конституціях України та Королівства Швеції закріплено право на гідність та гідне людське існування.

Соціальна держава має багатовекторну розгалужену систему механізмів реалізації. У ході нашого дослідження ми прийшли до висновку, що механізми реалізації соціальної держави розглянуто фрагментарно та неповно, у жодному

науковому джерелі не подано визначення даного поняття, розглядають механізми реалізації права людини, а не соціальної держави, тому всебічно дослідивши це питання, ми пропонуємо наступне визначення даного поняття: механізми реалізації соціальної держави – це діяльність держави, направлена на реалізацію норм права на гідне людське існування, задекларованих Конституцією та нормативно-правовими актами, задля благополуччя кожного із своїх громадян за рахунок системи заходів підтримки державою соціально незахищених верств населення. Необхідними умовами для впровадження механізмів реалізації є фінансове та правове забезпечення держави, без якого неможливе функціонування соціальної держави.

4. Моделі соціальної держави досліджували О. Скрипнюк, Л. Четверікова, Г. Ріттер, Д. Роулз, М. Головатий, Р. Кузьменко, О. Новікова, А. Сіленко, Л. Ільчук, А. Сивак, О. Давидюк, І. Козаченко, В. Ніколаєвський, Б. Дікон, П. Стабс і М. Халс.

Існує багато класифікацій моделей (типів) соціальної держави, першу запропонували Г. Віленський і Ч. Лебо, найвідомішою є класифікація Г. Еспінг-Андерсена. Власні класифікації запропонували Т. Тілтон і Н. Фурніс, А. Нестеренко, В. Гойман, В. Джордж і Р. Уїлдінг, В. Торлопов, О. Александрова, А. Готьє, Дж. Льюїс та І. Остнер, П. Спікер, С. Рінген і К. Нгок, Е. Букодї і Р. Роберт, Т. Мацонашвілі, Л. Дериглазова, В. Ященко, А. Сапір. Аналіз і порівняння моделей соціальної держави дає підставу стверджувати, що: класифікація Г. Еспінг-Андерсена є найбільш вдалою попри певні обмеження і узагальнення, є базовою основою для багатьох інших класифікацій з подальшим виділенням додаткових груп, доповненням, уточненням, розширенням ознак і критеріїв (Н. Гінзбург, Ф. Каслс та Д. Мітчелл, Е. Хубер та Дж. Стіфенс, С. Ляйбфрід, М. Феррера, У. Лоренц, В. Мілецький, М. Константинова, Н. Фединець, Ю. Миронов та М. Гонська); універсальну класифікацію не створено через неможливість врахування вищезазначених чисельних аспектів; основним критерієм усіх класифікацій є доля участі держави в системі соціального захисту; усі моделі мають як позитивні так і негативні аспекти; запропоновані у різних класифікаціях моделі соціальної держави є ідеальними і у чистому вигляді практично не зустрічаються, простежується тенденція до дифузійного поєднання певних ознак різних моделей; неможливо механічно перенести будь-яку готову модель соціальної держави на терени реально існуючої держави, так як у всіх різна історико-економічна платформа, звичаї, традиції, етнокультурні особливості та менталітет. Через відсутність класифікацій моделей (типів) соціальної держави, які б виходили з позиції права та враховували відмінності правових механізмів реалізації соціальної держави, на основі історичних першоджерел, законодавчо-правових документів та наукової літератури ми надаємо авторську класифікацію з наступними критеріями розподілу соціальних держав: за ступенем реалізації соціальних законів – ефективна та декларативна; за рівнем якості та ступенем доступності соціальної допомоги – народна та поміркована; за узгодженістю і тривалістю дії законів – стабільна та нестабільна.

5. Шведське право разом із правом інших скандинавських країн через територіальне відмежування від континентальних європейських країн, право яких базується на римському, є прикладом автентичного, самобутнього права, що у більшій мірі ураховує власні історичні, національні особливості, традиції та звичаї. Питання щодо місця скандинавського права серед правових систем є спірним. На нашу думку, скандинавське право складає самостійну систему права, яке має небагато спільних рис з іншими існуючими системами. Рецепція та компіляція норм закону інших країн, зокрема римського права, у Швеції мали фрагментарний та

незначний характер, і вплинули тільки на процесуальні питання та питання аргументації виправдовувальних вироків.

Не дивлячись на відсутність письмового оформлення законів до IX сторіччя, Королівство Швеція, як і інші скандинавські країни, раніше ніж інші держави континентальної Європи, створює єдину та цілісну державу з уніфікованим законодавством, яке мало легіслатуру на усій території країни. Розроблене народом звичаєве право, яке приймалося на зборах громадян, було для кожного ландстингу окремим і спочатку діяло розрізнено у різних місцевостях паралельно (Landskapslagarna), стало єдиним після зведення законів воедино у XIV столітті у перший національний закон (landslagarna) – закон Магнуса Еріксона (Magnus Erikssons landslag), який розповсюджувався на сільську місцевість, та діяв одночасно разом із законом міста (Stadslagen) у містах. У XVI столітті було введено національний закон Крістофера (Kristoffers landslag), який по суті об'єднав закон Магнуса Еріксона (Magnus Erikssons landslag) та закон міста (Stadslagen), зі змінами, які відповідали вимогам та потребам тогочасного суспільства. Особливе значення набула робота Олауса Петрі – правила для суддів (Domareregler), які діють і зараз. Першим повноцінним кодексом шведської держави на базі усіх попередніх документів став прийнятий у 1734 році Фредеріком «Sveriges rikes lag», який покладено в основу Актів Конституції 1810 року – прародительки діючої Конституції.

Наразі Конституція Королівства Швеція складається з чотирьох Актів – Акт про Форми правління (Regeringsformen), Акт про престолонаслідування (Successionsordningen), Акт про свободу преси (Tryckfrihetsförordningen), Акт про свободу слова (Yttrandefrihetsgrundlagen) та проміжного Акту про Риксдаг (Riksdagsordningen). На даний час джерелами законодавства Королівства Швеції окрім конституційних законів є: закони, прийняті Риксдагом; підзаконні акти, прийняті урядом, міністерствами або їх відомствами; як допоміжні джерела – правовий звичай, судовий прецедент та принципи права. Багато положень шведського законодавства (інститут омбудсмена, виборча система, право престолонаслідування в порядку первородства та інші) рецепійовано іншими країнами.

6. Скандинавська модель соціальної держави – держава загального добробуту – у своїй основі поєднує капіталістичний спосіб господарювання з ринковою економікою, головна мета якої прибуток, і соціальну солідарність, яка в якості основного принципу проголошує соціальну злагоду у громадянському суспільстві, а на практиці реалізується законодавчою і виконавчою владою.

Соціальна держава Королівства Швеції у світі відома як шведська модель соціальної держави, скандинавська модель соціальної держави, держава добробуту, держава загального добробуту (англ. Welfare State, фр. Etat Providence).

Дослідження соціальної держави Королівства Швеції дозволяє зробити висновки, що генеза соціального законодавства йшла взаємозалежно з суспільним розвитком та спиралася на національні традиції, звичаї та менталітет. Шведське законодавство еволюціонувало разом із суспільством. Значної уваги шведи на усіх етапах розвитку приділяли урахуванню народної думки та волі народу.

На відміну від інших європейських країн у Швеції було особливе ставлення до жінки, якій було надано істотні права, що з кожним новим законом все більше розширювалися, прямуючи до гендерної рівності з правами чоловіків. Значні права жінки зазнали знецінення у період панування римської католицької церкви з XI століття і були відновлені з XIV століття з становленням шведської протестантської

церкви. Роль та статус незахищених верств населення, таких як діти, люди похилого віку, у Королівстві Швеція були набагато значнішими, ніж у інших державах.

Соціальні законодавчі норми до IX сторіччя існували в усній формі, і не мали письмового оформлення, після письмового оформлення звичаєвого права – у зводах законів різного рівня, у період з XIII до XIX сторіччя – були закріплені в національних законах. У XIX сторіччі значні зміни суспільної свідомості, технічний прогрес, індустріалізація, зростання ролі профспілок спонукали до розширення соціальної підтримки державою та введення на державному рівні соціального страхування, що поклало започаткування декларування соціальних норм та створення цілеспрямованого соціального забезпечення. У кінці XIX століття у Швеції соціальна спрямованість держави перейшла на рівень соціального забезпечення та соціального страхування на рівні держави, вагому роль в створенні якого зіграли профспілки. Простежується тенденція від добровільної участі у соціальному страхуванні у 1890 році до обов'язкової єдиної системи страхування та введення пенсійного забезпечення на початку XX сторіччя. Після кризових явищ 30-х років XX сторіччя Королівство Швеція для відновлення закладених соціальних надбань, керуючись принципом повної зайнятості працездатного населення, впродовж XX сторіччя досягло за допомогою механізмів реалізації соціальної держави найнижчого у світі рівня безробіття. У післявоєнні часи Королівство Швеція нарощує соціальне забезпечення за рахунок введення нових видів соціальної допомоги державою, розширення соціального сектору, визнання нових категорій населення, яким за законом належить підтримка держави та визнання держави як головного надавача соціальних послуг.

Шведська модель соціальної держави являє собою унікальний історичний, політичний та правовий феномен. Держава добробуту Швеції суттєво відрізняється від інших моделей соціальних держав значним державним втручанням у перерозподіл сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат від груп низького ризику групам високого ризику, від громадян з високим рівнем доходу до громадян з низьким рівнем та між різними етапами життя людини, чим досягає вирівнювання доходів громадян, нівелювання класових розбіжностей і сприяє послабленню соціальної напруги у суспільстві. Вагомим надбанням Швеції у соціальній сфері є виважені, детально розроблені і прописані норми соціального законодавства, які регламентують відносини на всіх стадіях життєдіяльності людини так, що людина відчуває себе захищеною протягом усього свого життя. Інтервенція держави в усі без винятку сфери суспільного життя, високий податок та пропорційне оподаткування, перерозподіл соціальних благ, контроль за виконанням соціального законодавства закріплює за Королівством Швеція впродовж тривалого часу лідерську позицію у світі за багатьма показниками.

Швеція має розгалужену систему соціального забезпечення, у якій велику роль відіграє держава. Держава надає соціальну допомогу (різного спрямування дотації та виплати, або податкові вирахування) не тільки незахищеним верствам населення (діти, пенсіонери, безробітні, малозабезпечені), а й підтримує громадян у різних життєвих ситуаціях (витрати на будівництво, витрати на житло, гранти студентам, дотації матерям тощо) та у всіх сферах на різних етапах життя людини. Окрім допомоги держави у Швеції широко розвинені система допомоги страховими фондами, суспільними програмами, що поєднують у собі як корпоративні елементи, так і приватні страхові поліси. Особливу роль відіграють профспілки.

На сучасному етапі свого розвитку соціальна держава Королівство Швеція не тільки підтримує рівень досягнень та надбань соціальної сфери, не дивлячись на

економічні кризи, глобальні суспільні процеси та вимоги до учасників різноманітних союзів, у тому числі ЄС, де соціальні стандарти нижче встановлених Швецією, а поступово продовжує розширювати її межі.

Значна кількість державних інститутів, створених для забезпечення соціальної сфери, та інститутів контролю за виконанням соціального законодавства надають можливість стабільного існування соціальної держави, а достатній доступ громадських інститутів та організацій до функціонування соціальної сфери підтверджує високу розвиненість Королівства Швеції як соціальної держави.

7. Монополія шведської соціальної держави як головного постачальника і працедавця у соціальній сфері і об'єм втручання держави в економічне життя відповідно до концепції шведської моделі дозволяє поставити Швецію на перше місце серед розвинутих країн за розміром державного сектору. Саме втручання держави в усі сфери життя визначається критиками соціальної моделі держави добробуту Королівства Швеції як основний недолік, який негативно впливає на багато суспільних процесів і явищ в країні. Високий рівень оподаткування, по-перше, стримує розвиток малого і середнього бізнесу і гальмує зростання великого бізнесу, що у свою чергу або викликає скорочення робочих місць або впливає негативно на створення нових, у зв'язку з чим виникає необхідність додаткового зростання фондів допомоги з безробіття; по-друге, високі податки важким тягарем припадають на працездатну частину населення, що робить їх ще більше залежними від державних допомог і дотацій; по-третє, викликає неузгодженість з тотожними законами інших країн – членів Євросоюзу, до чого зобов'язує членство Швеції в ЄС.

Усюдиусе втручання держави Королівства Швеції звинувачують у розвалі інституту сім'ї в її традиційному розумінні. Держава активно втручається у планування сім'ї, розриває сімейні зв'язки, підтримує вільні і не традиційні сімейні відносини (гомосексуальні та полігамні шлюби, цивільні шлюби *sambo* і *serbo*, комуни). Сімейний устрій повністю регламентується законодавством. У Швеції законом закріплено замість батьківського права право опіки, згідно з яким опіка і відповідальність в однаковій мірі розподіляється між батьками і державою. Великим мінусом шведської моделі соціальної держави вважають принцип солідарної заробітної плати, коли працівники різних професій, різного рівня освіти і досвіду за різного рівня складності роботу отримують майже однакову платню, що призводить до демотивації працівників і майбутніх працівників – шведської молоді при виборі професії освоювати складні та високотехнологічні професії, самовдосконалюватися, підвищувати кваліфікацію, проявляти активність, підвищувати освіту, і як результат призводить до проблеми нестачі висококваліфікованих кадрів і гальмуванню технічного прогресу. Серед проблем шведської моделі соціальної держави можна виділити розгалужену систему інститутів соціальної сфери (перерозподільна система, система контролю за виконанням соціального законодавства тощо), що потребує високих бюджетних витрат. Проблема старіння нації не є виключною проблемою Швеції, а притаманна всім розвинутих країнам, і пояснюється багатьма об'єктивними чинниками: високим рівнем медичної допомоги, збільшенням тривалості життя, зменшенням народжуваності тощо.

З іншого боку, багато дослідників вважають активну превентивну позицію держави Королівства Швеції заради соціальної злагоди в ім'я загального благоденства народу ідеальною формою держави загального добробуту. Втручання держави в усі сфери життя, у тому числі регулювання економічних відносин, узгодження інтересів і потреб усіх соціальних верств і груп на всій території країни своєчасно і шляхом компромісів, узгодженість законотворчих і законодавчих дій



соціальної спрямованості, нівелювання різкої прірви між багатими і бідними, дає підстави говорити про високий ступінь соціальної безпеки для кожного громадянина, що підтверджується багатьма соціологічними дослідженнями і рейтингами, а також результатами виходу з економічних криз без згорання соціальних програм.

8. Сучасні розвинуті країни, які проголосили себе соціальними державами, мають ринкову систему господарювання, при якій нерегульованість ціноутворення, пропозиції і попиту об'єктивно і регулярно призводять до економічних криз, як локальних так і глобальних. Негативні зміни в економіці однієї країни дають поштовх до стрімких негативних змін в усіх сферах життєдіяльності громадянського суспільства країни і розповсюджується на інші країни через міжнародні інтеграційні економічні процеси. Наслідками обвалення економіки стають ріст безробіття, згорання соціальних програм, перегляд у бік скорочення соціальних норм і стандартів, а на практиці страждають найбільш незахищені верстви населення, що становить загрозу суспільному миру у країні, тому актуальною проблемою для соціальних держав постає проблема збереження соціальних досягнень під час кризових явищ і виходу з кризи і розробки на законодавчому рівні антикризових заходів щодо запобігання соціально небезпечних ситуацій. Одним з варіантів стабілізації економічних процесів під час виходу з кризи у Європі було запропоновано шлях боргових гальм, а у США її аналог – фінансову межу. Програма боргових гальм виступила інструментом жорсткої економії, метою якої стали стабілізація економічних показників і приведення у відповідність доходів і витрат державного бюджету. Уперше міру боргових гальм було використано Швейцарією ще до початку кризи і показало її результативність у боротьбі за збалансований бюджет.

Під час кризи швейцарську модель боргових гальм багатьма країнами Єврозони було визнано як найбільш ефективну для виходу країни з кризи і за прикладом Німеччини і на її вимогу введено як механізм боротьби з національними боргами. Фінансова дисципліна обернулася жорсткою економією за рахунок згорання бюджетних соціальних програм, скорочення пільг для небюджетних соціальних інститутів, перегляду соціальних законів і норм, зростання податкових ставок і скасування податкових пільг. Шведська модель соціальної держави підтвердила свою життєздатність в умовах криз і спроможність збереження своїх чисельних досягнень у соціальній сфері. Ми вважаємо, що основою успішного подолання кризових явищ стала сутність цієї моделі, розглянута вище і превентивне своєчасне реагування на суспільні зміни. Реформи банківської системи, спрощення податкового кодексу, структурні реформи, приватизація багатьох послуг у сфері освіти і охорони здоров'я, підвищення ряду податків окремих галузей торгівлі дозволили Швеції вийти з світових фінансових криз без суттєвих втрат соціальних завоювань порівняно із запропонованим Німеччиною варіантом боргових гальм або американською фінансовою межею, які на практиці стали важким ударом по соціальним правам найбільш вразливих верств суспільства.

9. Досвід соціальної держави Королівства Швеції заслуговує на увагу, тому всебічне компаративне дослідження функціонування двох соціальних держав – України і Швеції – дозволяє зробити висновок про можливість для України скористатися напрацюваннями Швеції як соціальної держави у таких питаннях як боротьба з корупцією, підтримання соціального миру у суспільстві, конкретне і розгалужене законодавство, яке регулює трудові відносини на всіх стадіях трудової діяльності людини, медичне і патронажне обслуговування, охорона навколишнього середовища, освіта, допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим та незахищеним

верствам населення. Цікавим і актуальним для України може стати досвід держави Королівства Швеції вирішення шляхом референдуму важливих питань стосовно майбутнього країни, від яких залежить суспільний мир і щодо яких немає єдності суспільної думки. Важливим механізмом успішності існування соціальної держави на прикладі соціальної моделі Королівства Швеції ми вважаємо також виховання суспільної думки і суспільного ставлення до певних явищ: толерантності і готовності допомогти – Швеція відома у світі, як країна, яка серед країн Європи прийняла найбільшу кількість біженців і уникає міжнародних проблем; неприйняття і суспільного осуду корупційних дій як держслужбовцями, так і бізнесом й громадянами – у Швеції у разі корупційного викриття службовці звільняються з роботи, з корупціонерами не хочуть спілкуватися і мати спільний бізнес; бережливе ставлення до навколишнього середовища – придбання уживаних речей задля збереження природних ресурсів, відмова від поліетилену на користь еко сумок, відмова від сміттєвих полігонів, роздільний збір відходів, акції по прибиранню навколишніх територій тощо.

Отримані нами результати дисертаційного дослідження, сформульовані в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають практичну цінність і можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності для подальших наукових розробок у теорії та історії держави і права проблеми визначення поняття соціальної держави, класифікації моделей соціальної держави, механізмів реалізації та правового регулювання суспільних відносин у соціальній сфері; у навчальному процесі для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія та історія держави і права», «Теорія та історія зарубіжних країн», «Порівняльне правознавство», а також при розробленні навчально-методичного матеріалу для студентів і слухачів юридичних вузів, при підготовці підручників, навчальних посібників, наукових доповідей, написанні курсових і дипломних робіт (Акт про впровадження НПУ імені М. П. Драгоманова № 07-10/1718 від «10» жовтня 2017 р.); (Акт впровадження Національний університет біоресурсів і природокористування України № 10 від «19» червня 2017 р.); у правотворчості з метою вдосконалення вітчизняного законодавства та забезпечення соціальної сфери, гармонізації вітчизняних стандартів гідного життя з європейськими стандартами в соціальній сфері тощо як теоретична основа для вдосконалення державно-правових основ та вироблення практичних рекомендацій щодо шляхів становлення демократичної соціальної держави в Україні (Довідка про впровадження Комітету з питань бюджету ВРУ №04-33/8-1282 (232821) від 07 листопада 2018 р.); у правозастосуванні для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у соціальній сфері, його оптимізації та підвищення рівня ефективності.

### **СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мудролюбова Н. О. Шляхів багато. Який краще для нас? / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2007. – № 17. – С. 34 – 36.
2. Мудролюбова Н. О. Право на гідне людське існування – основний критерій соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 111 – 119
3. Мудролюбова Н. О. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2008. – № 3. – С. 70-72

4. Мудролюбова Н. О. Проблеми у соціальному секторі на прикладі Королівства Швеції // Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 25. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 195 – 200
  5. Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття / Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 29. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 103 – 108.
  6. Мудролюбова Н. О. Шведский опыт выхода из кризиса с минимальными потерями в социальной сфере как альтернатива «долговому тормозу» / Н. О. Мудролюбова // *Legea și viața: Publicatie stiintifico-practica*. – 2015. – № 9/3 (285). – P. 49 – 52.
- Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:
7. Мудролюбова Н. О. Соціальна держава: генеза становлення / Н. О. Мудролюбова // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 18.05.2005 р.). – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. – С. 94 – 97.
  8. Мудролюбова Н. О. Забезпечення права людини на гідне життя – найважливіша ознака соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання). Матеріали науково-практичної конференції. 11.11.2005 р. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – С. 199 – 200.
  9. Мудролюбова Н. О. Ідея соціальної держави в сучасній західній теорії і практиці / Н. О. Мудролюбова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 40 – 42.
  10. Мудролюбова Н. О. Співвідношення концепцій соціальної та правової держави / Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства до правової держави: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. 28 квітня 2006 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 93 – 96.
  11. Мудролюбова Н. О. Держава повинна сприяти гідним умовам життя людини (на прикладі Швеції) / Н. О. Мудролюбова // Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах: Тези Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. 19 грудня 2008 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 18 – 20.
  12. Мудролюбова Н. О. Соціальний досвід Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – Тернопіль, 2008. – С. 107 – 108.
  13. Мудролюбова Н. О. Основні свободи і права за конституцією Королівства Швеції (загальна характеристика) // Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 74-75.
  14. Мудролюбова Н. О. Огляд законодавства України, що стосується соціальних питань // Н. О. Мудролюбова // Актуальні питання реформування правової системи України: Мат. міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 5-6.10.2014 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 11-13.

15. Мудролюбова Н. О. Поява нових соціальних питань у зв'язку з анексією Крима / Н. О. Мудролюбова // Одинадцяті юридичні читання. «Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи»: матеріали Міжнародної наукової конференції 21-22 травня 2015 р. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 205-207.
16. Мудролюбова Н. О. Зміни у соціальному секторі Королівства Швеції у 2015-2016 роках (огляд законодавства) / Н. О. Мудролюбова // Пріоритетні напрями модернізації системи права України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 грудня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016 р. – С. 21-23.
17. Мудролюбова Н. О. Антологія соціальної думки: від античності до сучасності / Н. О. Мудролюбова // Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної наукової конференції, 1-2.06.2017 року / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 106 – 110.
18. Мудролюбова Н. О. Система Королівства Швеції як складова успіху і стабільності соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24.11.2018 року. У 3-х частинах. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – Ч. 1. – С. 26 – 28.
19. Мудролюбова Н. О. Проблеми державотворення на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення. З нагоди 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Української академії історичних наук, АН ВШ України та Української академії політичних наук Богдана Івановича Андрусишина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16.01.2019 року; Мін-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-тут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Громадська організація «Феміда» / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. О. Рафальський та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 169-170.
20. Мудролюбова Н. О. Співпраця Королівства Швеції з Україною у сфері підтримки екології та захисту довкілля [Електронний ресурс] / Н. О. Мудролюбова // Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). – Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2019. – С. 242-244. – Режим доступу до ресурсу: <https://nubip-erasmus.com>

### АНОТАЦІЯ

**Мудролюбова Н.О. Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертація є першим комплексним та всебічним дослідженням соціальної держави у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспектах на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та нормативно-правових актів, наукових праць, періодичних і публіцистичних видань, історичних джерел XII–XXI століть в оригіналі, особливостей, сучасного стану, основних тенденцій розвитку, шляхів формування і механізмів реалізації шведської моделі соціальної держави. У роботі поглиблено загальнотеоретичні уявлення стосовно особливостей класифікації моделей соціальної держави, їх застосування у різних країнах, створено авторську правову класифікацію моделей соціальної держави, визначено місце скандинавського права серед правових сімей, проаналізовано механізми і результати виходу з кризи різними моделями соціальної держави. На основі компаративного аналізу оцінено можливість використання досвіду шведської соціальної моделі для розбудови соціальної держави України.

**Ключові слова:** соціальна держава, Королівство Швеція, гідне людське існування, механізми реалізації, держава добробуту, шведська модель, законодавство.

### АННОТАЦИЯ

**Мудролюбова Н.А. Социальное государство: пути его формирования и механизмы реализации на примере Королевства Швеции. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.**

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев; Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, Министерство образования и науки Украины, 2019.

Диссертационная работа является первым комплексным и всесторонним исследованием социального государства в теоретико-правовом и историко-сравнительном аспектах на примере шведской модели социального государства – государства благосостояния Королевства Швеции на основе изучения шведских историко-правовых первоисточников и других нормативно-правовых актов, научных трудов, периодических и публицистических изданий, исторических источников XII–XXI веков в оригинале, особенностей шведской модели социального государства, современного состояния и основных тенденций развития, путей формирования и механизмов реализации. В работе расширены общетеоретические представления относительно особенностей классификации моделей социального государства, их применение в разных странах, представлена авторская правовая классификация моделей социального государства, определено место скандинавского права среди правовых семей, проанализированы механизмы и результаты выхода из кризиса разными моделями социального государства.

**Ключевые слова:** социальное государство, Королевство Швеция, достойное человеческое существование, механизмы реализации, государство благосостояния, шведская модель, законодательство.

### ABSTRACT

**Mudrolyubova N.O. The welfare state: ways of its formation and mechanisms of implementation on the example of the Kingdom of Sweden. – Qualifying scientific research manuscript.**

Thesis for the Candidate of Sciences degree in specialty 12.00.01 «Theory and history of state and law; history of political and legal studies». – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv; V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019.

The dissertation is the first in the history and theory of state and law complex and comprehensive study of the social state in theoretical, legal and historical comparative aspects on the example of the Swedish model of welfare state – the welfare state of the Kingdom of Sweden on the basis of the study of Swedish historical and legal primary source and other normative legal acts in the original, features of the Swedish model of the welfare state, the current state and main tendencies of its development, ways of its formation and mechanisms of implementation, deepening of theoretical ideas about classifications of social state models and creation of separate legal classification of social state models.

The ontology of social thought from antiquity and ancient times to the present time and its practical manifestations at different stages of the evolution of society were investigated and the historical prerequisites for the emergence and development of the concept of the social state were determined. The essence and content of the welfare state and its evolution, mechanisms of its realization in different countries were investigated. The conceptual and categorical apparatus of the phenomenon of the social state is generalized (approaches to the definition of the concept of the social state by different domestic and foreign scientists were analyzed, signs, functions and mechanisms of realization were given), the concept of social state was clarified and its author's definition was provided as a state, the purpose of which is to ensure the economic and social rights and freedoms of man and citizen, guaranteed by the constitution and other normative legal acts, and the realization of the human right to decent human existence through state interference in the redistribution of social goods to support vulnerable groups. For the first time the definition of the mechanisms of realization of the welfare state is given from the point of view of legal science. For the first time, existing classifications of social state models are systematized and characterized. Different models of the welfare state and their manifestations in different countries were compared due to the lack of classification of models (types) of social state, which would come out of the position of law and take into account the differences of legal mechanisms of social state realization, in the dissertation for the first time author's classification of social state models according to the position of legal science was developed, taking into account the differences of legal mechanisms of social state realization. We provide the author's classification with the following criteria for the classification of social states: by the degree of implementation of social laws – effective and declarative; in terms of quality and availability of social assistance – national and deliberate; by consistency and duration of the laws – stable and unstable. The place of Scandinavian law among legal families is defined as an independent system of law. An author's anthology of the legislation of the Kingdom of Sweden is provided, with a complete analysis from the emergence of social thought to the present, with stages of development highlighted. The place of Scandinavian law among legal families is defined as an independent system of law. The mechanisms and results of different options for overcoming the crisis by the welfare states are analyzed. On the basis of a comparative analysis of the Kingdom of Sweden and Ukraine, the possibility of using the Swedish model's experience in the social sphere was evaluated and proposals were made for the reception of legislative norms and mechanisms for the realization of the social state of the Kingdom of Sweden for the construction of the social state of Ukraine.

**Keywords:** social state, Kingdom of Sweden, decent human existence, mechanisms of implementation, welfare state, Swedish model, legislation.